

DISTORSIONAREA SEMANTICĂ A NEOLOGISMULUI ȘI A DICTONULUI CULT ÎN DISCURSUL PUBLIC ACTUAL

1. Analiza acestei teme din perspectiva raportului dintre lexicul comun și cel specializat impune, mai întâi, considerarea conceptului coșerian de „limbi funcționale” și, de asemenea, raportarea la manifestarea interferării continue dintre limbajele aparținând diferitelor stiluri „funcționale”, grile de studiu care ne permit să urmărim, la nivelul lingvisticii „vorbirii”, motivația și dinamica schimbărilor semantice care se produc în discursul public, reflectat mai ales de textul publicistic și publicitar.

2. Așadar, pentru a evalua procesul „distorsionării”, nu ne putem referi la o limbă română ca un inventar atotcuprinzător de cuvinte și de norme gramaticale general cunoscute (și... respectate), ci trebuie să avem în vedere funcționarea acesteia la diferite niveluri, la care transferul se produce după competența idiomatică (și chiar expresivă) a vorbitorilor, ce-și însușesc mimetic termeni și sintagme. Reproiectarea semantică și, adesea, remodelarea fonetică se produc, preponderent, în procesul pătrunderii lexicului specializat din terminologia juridico-administrativă sau din cea științifică în discursul privat. „Distorsionarea” se produce, de asemenea, atunci când termeni și expresii aparținând conversației uzuale elevate, caracteristice „stilului înalt”, își fac prezența în limbaje funcționale „democratice”, cum este, de exemplu, limbajul publicității, ce urmărește persuadarea unui public-țintă larg. În ambele situații, „contractul de comunicare” este viciat atât de formația intelectuală (adesea) precară a unui anumit tip de emițător (jurnalist improvizat, redactor presat de timp etc.), cât și de absența unei reale preocupări pentru nivelul de reprezentare.

3. Dar, de fapt, în mass-media, nivelul scăzut de performanță și adecvare comunicativă este probat și de fenomene comparabile în ceea ce privește utilizarea unor cuvinte din fondul comun al limbii, de-a dreptul bulversat dinspre un registru al limbajului publicistic ce poate fi identificat drept o „jurnaleză” de conjunctură (cf. Dumistrăcel et alii: 2007)

I. Cuvinte și formante lexicale

[1] *Stradă*

În utilizarea acestui substantiv în stilul juridico-administrativ, surprindem următoarea anomalie: în texte oficiale (acte diverse, înscrisuri) se indică adrese de tipul „Strada Alea Ghica Vodă” (Iași), „Str. Bulevardul

Callatis" (Constanța) etc., fără să se observe că emitentul face o greșeală de tip *pleonasm*, adică, în cazul de față, un nume de cale de comunicație precede (inutil) un al doilea substantiv având aceeași semnificație.

Menționăm faptul că, pentru cele mai multe exemple la care ne referim, informațiile au fost luate de pe internet (inclusiv din ediții on-line ale periodicelor). În cazuri speciale, se fac trimiterile de rigoare. În textele preluate de pe internet am redat grafia originalelor, pentru a sublinia, astfel, distorsionarea ce se produce, constant, și pe terenul scrierii.

Nu este vorba de cazuri izolate și nici de limitarea la unul sau două substantive de acest fel. Iată, mai întâi, asemenea asocieri în adrese referitoare la mediul urban, în care apar termeni mai... pretențioși. Aceasta este și situația din citatul cu substantivul *bulevard* (= „arteră urbană largă, de mare circulație”), dar la fel sunt și „Str. *Splaiul Unirii*”, sau „Str. *Splaiul Bahlui*” (Iași), „Str. *Splaiul Republicii*” (Tg. Lăpuș; *splai* înseamnă „arteră de circulație amenajată pe malul unei ape”) ori „Str. *Calea Moșilor*” (București), „Str. *Calea Moșilor*” (Alba), „Str. *Calea Călărașilor*” (Brăila). Prin substantivul *cale* este numită, după dicționare, „o stradă lungă și largă”, așadar punctul de plecare este, pur și simplu, sensul general de „drum” și de aceea nu ne miră faptul că termenul apare și pentru o arteră de circulație mai puțin pretențioasă: la Râmnicu Vâlcea am găsit numele „Str. *Calea Vacilor*” (amintind, probabil, o realitate din perioada anterioară urbanizării).

Cum s-a ajuns la astfel de anomalii este destul de ușor de dedus: în multe situații în care se cere scrierea unei adrese (de exemplu, pe plicurile imprimate), există indicații de tip formular de completat: „Str...., nr....” etc.; completând un asemenea formular, persoana care nu locuiește pe o arteră de circulație purtând numele de *stradă* (ci aceasta este numită cu un alt termen din familia respectivă) nu se mai obosește, de obicei, să anuleze abrevierea „Str.” și să o înlocuiască prin termenul corespunzător, ci îl adaugă și pe acesta. Dar într-o cu totul altă situație se află un emitent oficial care indică o adresă: acesta, ținând seama de raportul de sinonimie, ar fi obligat să folosească în scris numai formula adecvată (în cazurile de mai sus „*Aleea Ghica Vodă*”, „*Bulevardul Callatis*”, „*Splaiul Bahlui*”, „*Calea Moșilor*” etc., pentru că și acestea sunt tot... străzi).

Pe lângă respectarea logicii, ar fi evitate, în acest fel, și alăturări de cuvinte măcar ciudate, dacă nu rizibile, pe care le găsim în texte oficiale, cum sunt și „Str. *Piața Amzei*”, „Str. *Drumul Taberei*” (București), „Str. *Ulița Vidra*” (Giurgiu), „Str. *Cătunul Viilor*” (Giurgiu) ș.a., ultimele trei amintind

extinderea oraşului, respectiv dezvoltarea ca aşezări urbane a unor mai vechi sate.

Mai notăm câteva astfel de pleonasmе provocate de anumite rigori aparţinând stilului administrativ: „Str. Şleahul Puhoiului” (Chişinău), „Str. Drumul Cetăţii” (Bistriţa), „Str. Liniei” (Bucureşti; *linie* a apărut pentru „stradă” în urma sistematizării localităţilor, prin alinierea caselor, în primul rând în mediul rural, ca efect al reformei administrative din timpul lui Cuza).

Dacă în cele mai multe situaţii de acest fel, în scris, se poate renunţa la „Str.”, mai greu este de găsit o soluţie convenabilă pentru cazuri în care apar termeni ce numesc (re)amenajări stradale de tipul „Str. IntrareaŞoimilor” (Turda), „Str. Trecătoarea Ciobanului” (Iaşi sau Petroşani), „Str. Străpungerea Silvestru”, „Str. Fundacul Eternitate” (Iaşi).

În orice caz, nicio dificultate în a evita comica reluare rezultată prin apariţia unui diminutiv; într-un text de pe internet găsim următorul enunţ: „Cea mai îngustă străduţă din Constanţa, denumită Strada Stradela Vânturilor”. Dar nu este un caz singular: şi în Petroşani există „Strada Stradela Nicoriţă”!

[2] *Menajerie*

Acest neologism apare curent, prin confuzie, pentru *menaj*. De exemplu, pe prima pagină a unui cotidian cu difuzare naţională (JN; vezi, la sfârşit, lista abrevierilor folosite) din ziua de 20 februarie 2007, am putut citi că românii care muncesc în Spania, unii, acum, pe cale de a ajunge în elita acestei ţări, ar fi avut doar perspectiva de a se îngriji de animalele sălbatice; iată textul respectiv: „Au aterizat pe pământ spaniol cu câţiva euro în buzunar şi cu teama că vor *munci* pe veci în construcţii sau în *menajerie*. Au închis ochii la greutate...” (evidenţierile prin italice ne aparţin).

Aceasta, deoarece, după (toate) dicţionarele limbii române, *menajerie* înseamnă, în primul rând, „loc special amenajat unde sunt ținute animale (mai ales sălbatice, sau exotice), pentru a fi prezentate publicului”. Asemenea... expoziţii se găseau pe lângă circuri, la bălciuri; cităm de pe internet prezentarea unui astfel de complex: „Menajerie, circ, roata norocului, încercarea puterii, «Valurile Dunării», căluşei şi restul”. Dintr-un text de pe internet aflăm, de exemplu, că „la un moment dat, Turnul Londrei a fost pe post de menajerie regală. Lei, leoparzi, urşi, păsări, maimuţe şi un elefant..., un cadou din partea regelui Franţei, erau expuşi acolo”.

Figurat şi prin extensie, denumirea a putut fi atribuită oricărui loc având asemănare cu acela populat de sălbăticiuni „ciudate”; cităm, tot din

limbajul cotidian, comentarii de pe internet: „orașul arată mult mai bine decât Bucureștiul în nopțile de vară, când în jurul Ateneului e o adevărată menajerie de pești, vânzători de droguri și petrecăreți...”; „... votul uninominal... ar face din parlament o adevărată menajerie”; (în jurul cutărui personaj) „a început să se învârtă o menajerie întreagă de miniștri, prefecți...”. Este de ajuns pentru a ne convinge că sensul propriu și cel figurat al cuvântului sunt încă bine cunoscute și utilizate în limba română de astăzi.

Dar, recent, la nivelul micii publicități, termenul se învecinează cu un adevărat adversar, rezultat (nu fără influență din partea unui cuvânt străin greșit înțeles) prin simplă contaminare formală cu *menaj* „conducerea treburilor casnice”, ocupația *menajerei* „femeie angajată să îngrijească de gospodăria cuiva (mai ales a unui bărbat necăsătorit)”. Iată rezultate ale hibridării, pentru care fenomenul de „etimologie populară” nu este de neglijat: „Doamnă 43 de ani, îmi ofer serviciile ca barman, *menajerie* + bucătărie”; se poate oferi, probabil, chiar un cumul de ocupații, în avantajul copiilor angajatorului: „fată pricepută la *menajerie* internă (neapărat să fie studentă; Chimie/Biochimie)”. Chiar la acest nivel se face însă legătura cu *menajul*: „Femeie serioasă cu o bogată experiență în *menajerie*, bună gospodină, onestă și harnică, doresc loc de muncă la o familie serioasă pentru postul de *menajeră*”.

La fel cum, probabil ca o corectare tacită, o legătură s-a făcut și în editarea textului de pe formatul electronic al ziarului la care ne-am referit la început, unde au intervenit două modificări, una pur stilistică (a *trebăului* pentru a *munci*), iar a doua este cea care ne apropie de adevăr, deși introduce o categorie morfologică inexistentă în limba română, un masculin plural, față de femininul *menajeră*. Prezintă și acest text: „Au aterizat pe pamant spaniol cu cativa euro în buzunar și cu teama ca vor *trebalui* pe veci în construcții sau ca *menajeri*. Au închis ochii la greutate...”.

Oricum, mai bine să ne închipuim niște bărbați *menajeri*, *trebăluind* prin casă cu șorțul legat dinainte, decât să preluăm, în textul jurnalistice, fără minimum de tremur... semantic, o confuzie ignorată de publicitari, dar creată la nivelul limbajului gospodinilor cu oarecare pretenții care își oferă serviciile: cea dintre pașnica *menajeră* și sălbatica *menajerie*.

[3] *Sejur*

În emisiunea din 22 martie 2007 (ora 14) a canalului Realtv, printre relatări privind alte descoperiri de mită ori şpagă, am aflat şi că primarul din Reşiţa „a primit un *sejur* de zece *nopti* în staţiunea x”.

Pe oricine a învăţat ceva franceză prin şcoală, asocierea, într-un enunţ, a primelor două substantive nu poate să nu-l contrarieze. Căci îşi mai poate aminti că fr. *jour* înseamnă „zi”, iar acest cuvânt este asociat cu *journal*, preluat în română ca *jurnal* „publicaţie ce apare zilnic” (să notăm că de aici se trage, apoi, *jurnalistul*, cel care, în principiu, scrie la astfel de periodice, şi domeniul lui de activitate, *jurnalismul*). Ar mai fi de adăugat că, tot prin termenul *jurnal*, sunt numite diferite registre sau caiete, în care se fac, *zilnic*, însemnări: *jurnalul de călătorie*, cel de *bord* (de pe o navă). Să nu-l uităm nici pe cel *intim*, în care fetele de pension îşi notau impresiile sentimentale.

Aşadar o bază lexicală [jur] este legată, şi în română, de conceptul de zi. Dar nu şi pentru publicitarii din turism. Pentru aceştia, *sejurul* înseamnă, mai întâi, ca pentru noi toţi, „vacanţă, concediu pe care cineva îl petrece apelând (de obicei) la ajutorul unei agenţii turistice, într-o staţiune”. Dar intervine calculul preţului, pentru care contează mai ales *noptile* de cazare la hotel, astfel că ofertele precizează, în primul rând, acest element: „Spania 14 zile cu 7 *nopti sejur* la Costa Brava – cu autocarul”; „pentru un *sejur* de minim 4 *nopti*”; sau (mai telegrafic): „*Sejur* 10 *nopti* de la 882 euro/pers”. Asocieri asemănătoare sunt, bineînţeles, de neconceput în franceză; câteva exemple, în care *séjour*-ul este descompus în zile şi *nopti*: „*Séjour* 4 Jours/3 Nuits à Istanbul à l'Hôtel Beyazit****”; „*Séjour* 4 jours/3 nuits à Dubaï en petit déjeuner. À partir de 686€”.

Să facem însă dreptate şi acelor publicitari de la noi, mai puţin numeroşi, care ştiu sau măcar intuiesc ce înseamnă *jur*-ul din *sejur*: „Lăsând gluma la o parte, preţul unui sejur de patru zile, la un hotel de două stele... începe de la 707 lei”; „un sejur de 7 zile de pescuit”; „un sejur de o săptămână cu autocarul, cazare în vile” etc. Deci, se poate; iar jurnaliştii, dacă nu au alte criterii, s-ar putea orienta după astfel de enunţuri, şi nu după cele ce descriu sejururi... nocturne.

[4] *Circa*

Adverbul *circa*, însemnând „aproximativ, cam”, după cum (ar trebui să) se ştie, este folosit atunci când vrem să indicăm o valoare a cărei mărime nu o cunoaştem exact: ceea ce, trebuie spus din capul locului, face inutil un

adaos de aproximare, de prisos, de altfel, în special când *aproximativ* precede un număr precis.

Se pare că, uneori, nu mai este perceput faptul că adverbul acum în discuție poate fi folosit doar în aceleași situații ca și *vreo*, în *jur de...*, așadar când numărul sau cantitatea nu sunt exact cunoscute (vezi și a *aproxima* „a determina, cu o mică eroare, valoarea unei mărimi”). Dovada: aproximările fără rost din exemple cum sunt

„Tabăra era formată din *aproximativ cinci* corturi albe, în care un număr de aproximativ 20 de bărbați se pregăteau...” („Ziarul necenzurat”, Baia Mare, internet, arhivă); „În curtea Mitropoliei au fost amenajate *aproximativ cinci* corturi militare, care pot adăposti aproximativ 30 de pelerini...” (Rtv, 12.10.2006); cf. și „*aproximativ 327 metri* patrati”, sau „Inchiriez apartament cu 1 cam, suprafat aprox. 42 mp, renovat recent, complet mobilat” (așa se scrie în multe mesaje de pe internet).

Dacă este normală aproximarea de vreme ce nu s-a făcut numărătoarea bărbaților sau a pelerinilor din propozițiile de mai sus, în celelalte situații am putea oare avea în vedere vreo patru corturi și jumătate, ori cinci bucăți și vreun sfert? Și despre ce aproximare mai poate fi vorba când s-au măsurat exact 327 de metri, respectiv „42 mp” ?

Am notat și o aproximare rotunjită, dar cam... dubioasă: „Vand aprox 160 de monede si banknote...” (dar piesele de colecție se numără; cel mult s-ar putea aproxima, favorabil, prin „peste 160 de...”) sau „vând lanț argint aprox 75 grame” (dacă tot ai folosit cântarul, de ce să rămâi la necunoscute!?).

Întrebuințarea improprie a cuvântului *aproximativ* ne-a adus aminte o formulă piezișă cu *circa*, prin care profesorul de geografie de la liceu ne pune în... valoare necunoașterea unor date ce credea el că trebuie reținute exact; elevul: „Suprafața Chinei este de...” (pauză prelungită); „Numărul populației este de...”; profesorul: „Foarte bine, am înțeles; în ambele cazuri, circa și ceva!”. Vechea glumă didactică este prezentă și azi, la alte niveluri, dar cu aceeași intenție; iată enunțuri dintr-un ziar și dintr-un mesaj de pe blog: „...după termene și proceduri judiciare care pot ține circa și ceva ani, o să vedem un fâs!” (în discuție, o moștenire); „Nu stiu daca imi poti spune un pret aproximativ (circa si ceva), terenul este inspre periferie, nu inspre oraș”.

Ne-ar rămâne să combinăm, după registrul luduc al vorbirii, o formulă „aproximativ circa și ceva”, ca totul să fie și mai limpede!

[5] *Individ*

Într-un mesaj de pe blog putem citi următoarea apostrofă la adresa cuiva, căruia i se impută felul de a se exprima: „Nici la șatră nu se vorbește așa, măi individue!!!”. Aceeași valoare generală poate fi recunoscută și în caracterizarea (tot de pe blog) a lașității altcuiva: „Măi individue, *că altfel nu pot să îți spun*, pentru că nu ai nici măcar curajul de a-ți dezvălui identitatea...”. Evident, în aceste contexte substantivul *individ* este un depreciativ, ba, mai mult, un termen de ocară, fapt ce nu are legătură transparentă cu sensul de bază, înregistrat în dicționare, al neologismului, care înseamnă, pur și simplu, „orice ființă considerată ca unitate deosebită, în raport cu specia din care face parte”. Așadar, un *individ* (sau o *individă*) este un *ins* (respectiv o *insă*), iar împrumutul păstrează sensul de bază din latină: *in-dividuum* „indivizibil, inseparabil”. De aceea, ne întrebăm cum se explică conotația negativă, cea pe care o putem identifica în enunțurile citate mai sus și care a fost notată și în dicționare: „persoană *necunoscută* sau pe care nu dorim s-o cunoaștem sau o *disprețuim*”.

Cu această utilizare, termenul a căpătat circulație la noi prin limbajul juridico-administrativ, printre contextele curente fiind de reținut cele din procesele-verbale ale poliției; de exemplu, „un individ suspect”, „individ dubios”, „individ fără domiciliu cunoscut” etc. De aici, modelul acestor solidarități lexicale a pătruns în vorbire, în contexte comparabile: „individ lacom, impulsiv, grosolan” etc. Găsim o asemenea înșiruire de defecte chiar într-un mesaj de pe internet: „Măi individue abject, grobian și martafoi, acum sunt prea bine dispusă ca să mai tastez ceva pre limba ta...”. Iată și femininul: „Ce ai face tu, individuo, dacă eu ți-aș zice că vreau să...”. Menționăm faptul că forma de feminin a fost înregistrată deja de Iorgu Iordan, printre „feminine recente”, într-o frază din romanul *Rădăcini*, al Hortensiei Papadat-Bengescu; autorul semnala, de altfel, frecvența apariției, cu următoarea observație: „cu nuanță mai mult peiorativă, ca și masculinul, de altfel” (Iordan 1943: 99).

În conformitate cu „norma lingvistică”, putem spune și „individ *onest, capabil, sau demn de respect*”, dar astfel de asocieri nu sunt folosite decât rar, deoarece calitățile sunt atribuite persoanelor cunoscute și apreciate, iar termenul *individ* s-a asociat deja cu... defectele! Cea mai bună dovadă o constituie precizarea din cel de al doilea exemplu dat mai sus: „că altfel nu pot să îți spun”, pe care, în termeni apropiați, am remarcat-o și într-o emisiune tv, în care un ministru, O.C., vorbea (în 2002) despre un primar al

Clujului (din aceeași perioadă), G.F.: respectivul îi apărea demnitarului drept „un circar național și internațional”, declarând că ar fi sătul (!) de „acest individ, că nu pot să-i spun altfel” etc. Oricum, într-un proces de calomnie într-o asemenea situație și pe această bază („M-a insultat! M-a făcut individ! Am martori!”), niciun lingvist, în ipostaza de eventual consultant, nu va putea susține că aici, obiectiv vorbind, avem de a face cu o insultă propriu-zisă.

Să mai adăugăm câteva exemple de pe internet, în care folosirea (oricum depreciativă) a termenului oscilează de la tonul protector-superior la cel de-a dreptul disprețuitor: „Dragă individule, după cum vezi și tu în lume, în ziua de azi, dacă nu ai o facultate terminată, ajungi să speli WC-uri în alte țări...”; „Mare naiv ești măi individule...”. Și, în sfârșit: „Individule manelist, Academia reprezintă o asociație de oameni de știință, literați, artiști, care constituie nuclee ale activității culturale dintr-o anume țară... Salam... *wake up!* Tu ești un individ care promovează incultura!” (diatribă la adresa unui manelist ce ar vrea să înființeze o „Academie de artă și muzică”, dar care „de-abia scoate două silabe în limba română” și „faultează gramatica limbii române în fiecare secundă”).

Ne confruntăm, așadar, cu un fenomen de patologie lingvistică; o impresie pornită din vorbirea semidocă, deformatoare a sensului, tinde să devină uzuală: ca să nu mai vorbim de politicieni, constatăm că printre cei pentru care *individ* s-a instalat în zona deprecierei se află și persoane al căror statut cultural ridicat, după atitudine și după ansamblul exprimării, este indubitabil.

[6] *Hidro-*

În cele ce urmează semnalăm confuzia care se face între adjectivele *hidrografic* și *hidrologic*, întâlnită atât în texte oficiale, cât și în mass-media; cazul de față ilustrează fenomene ce se produc cu ocazia transferului lexicului specializat spre uzul comun.

Ca punct de plecare pentru analiză, putem porni de la situația altei perechi de cuvinte, al căror semnaticism este, totuși, limpede pentru oricine: *biografie* și *biologie*. Primul cuvânt, „expunere scrisă (sau *orală!*) asupra vieții cuiva”, are la bază termenii grecești *bios* „viață” și *graphein* „a scrie, scriere”, iar pentru al doilea, ce numește „știința care studiază organismele vii și diferitele aspecte ale vieții”, la primul termen grecesc adăugăm *logos* „studiu”. Să prezentăm, din domeniul filologiei, o altă „pereche”: *lexicografie* și *lexicologie* (adică practica redactării, a scrierii dicționarelor, față de numele

ramurii lingvisticii care studiază lexicul, cuvintele), pentru a reține formantele *-grafie* „scriere” și *-logie* „studiu”, respectiv „disciplină, știință, expunere științifică”.

Să vedem cum sunt folosite cuvintele de la care am pornit. Într-un comentariu asupra situației Deltei, putem citi: „Marile lucrări *hidrografice* din Delta Dunării au consecințe grave asupra faunei, florei și locuitorilor acestei zone” (se face referirea la pescari). Or, *lucrări hidrografice* sunt *hărțile*, așa cum putem afla, de exemplu, din pagini de prezentare a unei canoniere („Lt. cdor. Stihî”) care „a participat la mai multe *lucrări hidrografice*, materializate prin întocmirea, de către Subdirecția *Hidrografică* a Marinei Militare Române, a unor hărți complexe ale porturilor autohtone, ale radelor acestora, precum și ale locurilor de ancoraj”. Așadar, lucrările în discuție, din Deltă, sunt *hidrologice* (sau, mai bine, *hidrotehnice*), nu propriu-zis *hidrografice*, *hidrologia* fiind ramura geografiei care *studiază* apele, în general.

Iată aceeași confuzie în alt text: o firmă a fost plătită „din fonduri ... publice pe *lucrări hidrografice* ... (cu) peste 16 milioane de euro” (din „Bihoreanul”), iar „încununarea” distorsionării o găsim într-un text publicitar măcar aparent compromis și prin folosirea riscată unui alt neologism: tot o firmă declară că „își demonstrează *versatilitatea* și în domeniul *amenajărilor hidrografice*”. Fiindcă știm cum ar trebui să fie amenajările (adică *hidrologice* sau *hidrotehnice*), să vedem cum se prezintă situația cu *versatilitatea*... *Versatil*, în românește, într-o epocă mai veche, însemna „nestatornic, schimbător; lipsit de fermitate”; așadar cel puțin ciudată reclamă pentru cei care nu cunosc sensul „diversitate, suplețe” al engl. *versatility* (care nici nu citesc/recepționează publicitatea cu dicționare de sensuri recente în mână!).

Așadar, pentru a face apel la normă, corecte sunt construcțiile „rețea hidrografică”, „bazin, sistem, spațiu hidrografic”, ce se referă la descrierea apelor și la prezentarea lor pe hărți, pe când digurile, canalele și alte amenajări țin de obligațiile hidrologilor. Cât despre *versatil*, *versatilitate*, acestea merită o discuție aparte.

II. Dictoane, formule tehnice

În textul jurnalistic de astăzi invocarea dictonului latinesc sau a „cuvintelor celebre” din cultura universală poate fi semnalată și în cotidiene ce se adresează unui public larg, dar, mai ales, în publicațiile cu profil literar. Câteva exemple: „Non decet...” („nu se cuvine”; început de frază, RL, nr. 39/2001, p. 17); „Justiția română a făcut tot ce a putut pentru a amâna sine

die această sentință” (EZ, 17.07.03, p. 1); „și totuși se învârt” (traducerea curentă a mărturisirii de credință a lui Galilei, „E pur si muove”; ZIȘ, 14.01.03, p. 8B). Într-o discuție la emisiunea „1 și 1”, împărtășindu-și experiența din diplomatie, un fost ministru de externe, A. S., cita dictonul latinesc „festina lente” (tradus chiar) ca un principiu al domeniului (TVR 1, 30.07.03, ora 20,30).

În general, în titluri sau în text, dictonul ori sintagma în latină constituie, cu rare excepții, apanajul scriitorilor și literaților propriu-zisi, care publică în periodice de profil: „Mulum in parvo”, titlu de cronică literară (Ad. lit., 8.01.02, p. 11); „/Cititorii sunt invitați să-l înțeleagă/ cum grano salis” (RL, nr. 28/2001, p. 12); cu explicare și „prelucrare” anterioară (preventivă!): „Chinezii... au schimbat cuvintele *dezbină și stăpânește* cu *agită și stăpânește*, replica asiatică la dictonul roman DIVIDE ET IMPERA! Alt predicat” (Const. Țoiu, în RL, nr. 27/2002, p. 14; de observat, în traducere, și substituirea). O formulă uzuală și la un jurnalist: „Mea culpa”, titlu de editorial al lui Cornel Nistorescu (EZ, 15.08.02, p. 1). Desigur, însă, cu asemenea câteva flori stilistice se poate cu greu întrevedea revenirea la un anotimp al prețuirii tradiției clasice.

Având în vedere hiatusul în cunoașterea limbii și culturii latine pe care l-au reprezentat și în România ultimele șase decenii, dar ținând seama și de reorientarea generală a imagisticii retorice, raritatea în discursul public și jurnalistic a dictoanelor latinești nu ne poate surprinde.

Credem, însă, că mai putem adăuga o explicație, chiar ca previziune. Este greu de imaginat o eventuală revenire (semnificativă) pe acest teren și datorită acțiunii cu adevărat „demolatoare” a „Academiei Cațavencu”. Din câteva numere luate la întâmplare ale acestei reviste cu impact deosebit la public, extragem doar câteva formule propriu-zise aparținând „discursului repetat”, dar și alte diverse repere din patrimoniul clasic nu numai latinesc, împinse spre derizoriu sau puse sub semnul ridicolului prin diferite tipuri de deconstructurare, pe baza unei strategii generale de paronimizare, după procedee pe care le-am analizat anterior (Dumistrăcel 2006^b: 91). Subliniem însă faptul – interesant din perspectiva comunicării – că, departe de a se realiza „dezinhibarea” voită, lucrurile se complică numai, întrucât pentru a recepta „șarmul” demersului, o formație umanistă este uneori tot atât de necesară ca și pentru a aprecia citația canonică. „*Tagma cum laude*” este deviza săptămânalului, iar „*Bizoon politikon*” apare ca titlu de pagină (vezi, de exemplu, nr. 39/1999, p. 2); cf. și „*Box popii, box Dei*”, pornind, desigur,

de la mai vechea deformare caragialiană (nr. 5/2002, p. 7). Printre semnături, cea care ilustrează rubrica (agramat intitulată) „Fincă” propune variații de adaosuri în rimă pentru „Platon și Aristotel / cu cinci colți de sparanghel / știind mult zicând nițel” etc.; alte semnături: „Chirie Eleison”, „Iulius Augustus Cezarianus” (nr. 45/2000, p. 8, 11), „Semizeul Herșcule”, „Homo homini *lapsus*” (cu substituire) și chiar neutra „Ars amatoria” (nr. 28/1999, p. 2, 6, 14). Proiecția respectivă face „valuri” în paginile umoristice ale mai multor periodice din țară (de exemplu, „Ziarul de Iași” și fostul cotidian „Monitorul”, din aceeași localitate), ca să nu mai vorbim că provoacă (ori s-ar părea că provoacă) o adevărată emulație de titrare și printre jurnaliștii de clasă (cei mai mulți scriitori), chiar de la periodice ca „România literară” sau „Dilema”.

[1]. „Urbi et Orbi”

Marile sărbători religioase (Crăciunul, Paștile) readuc în discursul mass-mediei acest celebru enunț care, tradus literal, înseamnă „orașului și lumii”; este vorba de o locuțiune adverbială prin care se indică destinația mesajelor papale, în special la nașterea Mântuitorului și la Înviere, dar care reprezintă, de asemenea, o formulă din diplomația Vaticanului, subliniind caracterul universal al unei dogme, al unei recomandări sau decizii. Toate acestea se adresează Romei, ca oraș cu statutul de capitală a catolicismului, și spațiului circular (lat. *orbis* înseamnă „cerc”) al lumii catolice al cărei punct central este Roma și care pentru vechii latini era (pornind de la viziunea locuitorilor Latiumului) singurul oraș, de la întemeierea căruia se numărau anii și se datau diferite evenimente. De aici formula *ab urbe condita* (prescurtată A.U.C., sau numai U.C.) însemnând „de la întemeierea (fondarea) orașului” (Roma), cunoscută și ca titlu al operei istoricului Titus Livius.

Impresia de asociere facilă prin aliterație a celor două cuvinte a contribuit la reținerea formulei și la utilizarea ei cu sensul extins de „tuturor, peste tot, pretutindeni”, mai întâi în mediul savant, al literaților în special, și apoi în exprimarea uzuală, în diferite stiluri funcționale. Apariția în textele jurnalistice (în enunțuri care ne-au atras atenția) ne confruntă cu anumite proiecții denominative ce prezintă interes din perspectiva efectelor unei cunoașteri numai relative sau a necunoașterii lucrurilor (reamintim faptul că am selectat diversele exemple pe care le cităm în continuare de pe internet, mijloc prin care textele de origine pot fi identificate, motiv pentru care nu facem aici trimiteri speciale).

Desigur, trebuie să pornim de la destinul altor enunțuri din discursul religios (nu numai catolic); de obicei, cuvintele de început ale unor astfel de texte au devenit înseși denumirile acestora: *Ave Maria* (sau numai *Ave*), *Te Deum*, *Miserere*, *Pater noster* (începutul Rugăciunii Domnești, ca și *Tatăl nostru* sau, mai vechi, *Oci-naș*, după slavonul *отъче наши*, pe care l-am transcris aproximativ cu litere ale alfabetului rusesc) și altele. Dar, în cazul de față, nu avem de a face cu preluarea unui enunț propriu-zis din mesajul papal (sau din diferite acte), ci de evocarea unei formule tehnice de cancelarie, precizând *cui* îi este adresat un act (de tipul „Către...”). Așadar, putem constata o importantă mutație de rol, de vreme ce *urbi et orbi* a căpătat statutul de sintagmă nominală, fiind explicată prin „binecuvântarea (saubinecuvântarea apostolică) «Urbi et Orbi»”, „mesajul tradițional” (al Papei), „mesajul pascal”, ba chiar „rugăciunea” (despre care se declară nici mai mult nici mai puțin că ar fi fost „intonată”), sau de titlu propriu-zis: „după ce Papa a citit «Urbi et orbi»” (dând impresia că ar fi vorba de un „Tatăl nostru” sau de o altă rugăciune). Alte constructe din publicistică: „tradiționala urare Urbi et Orbi”, sau „celebrul mesaj «Urbi et Orbi»”.

Fără îndoială, putem recunoaște o firească extensie în utilizare, atunci când formula titrează o ediție specială la TVR 2 (din ziua de 25 decembrie 2005) sau când este folosită ca denumire a unei edituri: respectivele modalități și cadre de comunicare publică își declară aspirațiile (deloc modeste!) de difuzare a mesajelor, audiovizuale sau sub formă de cărți. Și tot atât de normale (sub beneficiu de inventar!) pot fi considerate cazurile în care, analogic, formula apare cu sensul de „peste tot, tuturor” atunci când se vorbește de „devotamentul și exemplaritatea” cu care un regizor (Tompă Gabor) „îl montează, *urbi et orbi*, pe Eugen Ionesco”, sau de un critic (Mihai Zamfir) ce „a pus la dispoziția cititorilor un ghid al receptării operei lui Proust, «urbi et orbi»”, ba chiar atunci când se afirmă că proporțiile unei cărți denotă... „o imensă poftă de efuziune, de a se adresa *urbi et orbi*”. Dar ne aflăm în prezența unei ridicole pretenții (chiar nevinovate, deși prin ignoranță) când o firmă „de echipamente pentru tâmplărie din PVC și aluminiu” anunță: „distribuim produsele noastre URBI et ORBI”!

Ca de obicei, mediul propice al emfazei îl constituie textul jurnalistic în registru etic sau patetic, de exemplu când aflăm că prin atacul asupra turnurilor World Trade Center s-a urmărit „diabolizarea urbi et orbi a Americii” sau când se vorbește de vreo scrisoare a trei miniștri (români) care

a fost „adresată «urbi et orbi» (orașului și omenirii)” – exagerare subliniată (involuntar?) chiar prin glosare.

Sunt interesante glose și interpretări din diferite contexte (excerptate de pe internet) ce dovedesc preocuparea pentru înțelegerea lucrurilor: „în tot locul, – «urbi et orbi» în limbaj papal, deci și la noi, și pretutindeni în lume”; iată și o mostră de echivalare prin alăturarea de termeni franțuzești, ca „deictice” locale sau modale: se poate constata că anumite enunțuri sunt adresate „oamenilor în general”, de unde „frecvența unor secvențe precum «publiquement», «urbi et orbi», «devant les caméras»” (Cezar Bălășoiu, în comentarii despre „verba dicendi”). Nu mai puțin interesant ne apare un caz de particularizare, deși ușor derizorie: „Papa ocupă rampa de două ori pe an, dând binecuvântarea urbi (în persoană) et orbi (la televizor)”.

Dar neînțelegerea sensului formulei *urbi et orbi* duce la utilizări regretabile, de exemplu aceea pe care o întâlnim (culmea!) în traducerea unui interviu cu reprezentantul Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă Instituțiile Europene, episcop de Austria și Viena: „De ce, atunci, să nu putem să arătăm unitatea dintre noi în toate aceste probleme majore *ale urbi et orbi*? (cf. [http://www.catholica.ro/stiri/show](http://www.catholica.ro/stiri/show;).; sublinierea ne aparține). Este de-a dreptul surprinzătoare apariția mărcii genitivului românesc înaintea structurii gramaticale formate din două substantive din limba latină în cazul dativ, ținând seama de faptul că este vorba de site-ul unei organizații religioase catolice! De aceea, ni se par mult mai palide derogările (!) de la statutul construcției pe care le găsim în alte contexte; de exemplu, limitarea, în textul dintr-o publicație a Episcopiei Greco-Catolice din Oradea în care se vorbește de un liceu „care să emită absolvenților diplome sau atestate universitare, recunoscute urbi et orbi în Imperiul Habsburgic”, ca să nu mai vorbim de stângace parodieri de tipul „cetățenii Urbei Romei și resturile Lumii Oarbe”, cu scuza (!) „în traducere liberă”.

În principiu, sensul celor două substantive din sintagma latinească a devenit destul de transparent după ce limba română a împrumutat, din latină dar, paralel, și din diferite limbi romanice, cuvinte din familia lui *urbs* și *orbis*. Pentru mulți este clar ce înseamnă *urbanistică* și *urbanism*, din limbajul tehnico-administrativ (pe lângă primăriei îi înțelegem o secție de „urbanistică”), sau ce înseamnă *urban* cu referire la limbaj, la modul de adresare și, deși mai rar folosiți, nu ne sunt străini nici termenii *orbită* (a ochiului) sau (zbor) *orbital*.

[2] „Un ics” – „un zet”

În uzul comun, sintagma din titlu este folosită frecvent, în registru neutru, pentru referirea la o persoană necunoscută și, cu nuanță depreciativă, pentru a marca faptul că o persoană (cunoscută) este lipsită de importanță; aceste semnificații sunt consemnate în dicționare. În vorbire, adesea, „icsul” este în variație liberă cu substantivul *necunoscut* și, pentru supralicitare, pe lângă substantiv se adaugă, sarcastic, și calificativul „ilustru” („un ilustru necunoscut”). Formula pornește din algebră, domeniu în care x este, în primul rând, simbolul literal pentru necunoscuta unei ecuații sau a unui sistem de ecuații. Să consemnăm și faptul că, în același domeniu, y și z sunt, la rândul lor, simbolurile literale pentru cea de a doua, respectiv cea de a treia necunoscută.

O succesiune „ics, igrec, zet” este una frecventă în limbajul școlar, astfel că pătrunderea acesteia sau a unor elemente ale acesteia în limbajul comun nu este de natură să ne surprindă. Dar receptarea formulei tehnice poate fi, în primul rând, una aleatorie, reflectând ignoranța în cazul vorbitorului neinstruit, pentru care poate deveni doar o simplă asociere de cuvinte cu valoare de „enunț aparținând discursului repetat”, eventual reanalizat în asociere cu alte enunțuri. Cităm cazul unui mecanic (C.H., 60 de ani în 1980, cu ciclul gimnazial neterminat), care își exprima disprețul față de un cunoscut „înfumurat” caracterizându-l drept cineva care „se crede un ics și-un grec”.

În al doilea rând, formula tehnică în discuție a cunoscut și o reflectare ludică; pe baza ei, G. Călinescu a construit ad-hoc, sintagma „[un] zet”, în textul versurilor de răspuns la o pastişă de literatură proletcultistă scrisă de Al. Rosetti. Este vorba de un schimb de bilete între cei doi în cursul unei ședințe a Academiei, din 4 mai 1951:

„Călinescu, vreau să fiu / Proletarul cel dintâi! / Să pun în picior opincă / Și să strig câte-o lozincă! / Spune-mi ce ar fi mai bine / Ca s-anunț vremea ce vine?!”
[semnat] „Gaettany” [după numele prin care G. Călinescu îl înfățișase pe Rosetti în romanul *Bietul Ioanide*; de fapt, *Gaittany*].

Răspunsul lui Călinescu:

„Orice-ai pune în picioare / Ești o floare, ești o floare, / Nu poți fi un Ics sau Zet / Fiind de veacuri un Rozet” [semnat] „Bietul Ioanide” [numele de personaj al autorului romanului] (Rosetti 1977: 247).

Dacă G. Călinescu este inspirat de suita „x - y - z”, din algebră, subiectului la care ne-am referit mai sus îi era străină reprezentarea grafică a formulei de bază, iar asocierea cu [y] se datora, conform propriei mărturisiri, contextelor auzite de la lecțiile nepoților. Și mai ezoterică s-a dovedit secvența fonetică „zet” pentru o îngrijitoare (M.B., 50 - 52 de ani, opt clase), pentru care „de la a la zet” a devenit „de la a la zero” („mi-a dat cheile și mi-a explicat ce am de făcut, de la...”). Am remarcat, însă, propensiunile analitice ale acestei doamne; de exemplu, o doctoriță a constatat că ea ar fi „indispusă la infarct”; nrecunoscând termenul „predispus”, vorbitoarea găsește unul care îi evocă proasta dispoziție la aflarea veștii!

*

În încheiere, putem să ne raportăm, *mutatis mutandis*, la o constatare cu privire la absurditate a lui Eugeniu Coșeriu, care, având în vedere *competența lingvistică*, se referea la cazurile când, în vorbire, pe coordonatele „congruență”, „corectitudine” și „adecvare”, acționează suspendarea de tipul numit „extravagantă” (Coșeriu 1992-1993: 44-46); multe din situațiile de folosire a neologismului și a citatelor savante de care ne-am ocupat atestă cât de ușor se instaurează, chiar involuntar, aberația față de „normă”: absurditatea nu numai că se poate gândi, ci își găsește și expresia.

SURSE:

Rosetti 1977 = *Correspondența lui G. Călinescu cu Al. Rosetti (1935-1951)*, ediție îngrijită, cu prefață, note și indice de Al. Roseti, București, Editura Eminescu.

Abrevieri:

Ad. lit. = „Adevărul literar și artistic”

EZ = „Evenimentul zilei”

JN = „Jurnalul național”

Realtv = canalul de televiziune „Realitatea TV”

RL = „România literară”

TVR 1, TVR 2 = canalele de televiziune „România 1” și „România 2”

ZIȘ = „Ziarul de Iași”.

**THE SEMANTIC DISTORTION OF THE NEOLOGISM
AND OF THE CULTIVATED PROVERB
IN THE CURRENT PUBLIC DISCOURSE**

Abstract: Based on the distinction common lexicon/specialized lexicon and on the Coserian concept of "functional language", the present research proposes study grids by means of which we can follow, at the level of the linguistics of "speech", the motivation and the dynamics of semantic changes taking place in the public discourse, especially in the publishing and advertising text. The process of semantic "distortion" involves analysing the way a language, especially the Romanian one, operates at different levels where the transfer takes place according to the idiomatic and even expressive competence of the speakers who assimilate terms and phrases mimetically. Semantic redesign and phonetic remodelling occur when the specialized lexicon from the legal and administrative or scientific domains penetrate the private discourse, or when terms and expressions from the usual erudite conversation are present in functional languages such as the language of advertising aimed at persuading a broad target audience.

Keywords: *semantic changes, public discourse, advertising texts, idiomatic competence, functional languages.*

[Prima versiune a lucrării a fost publicată în revista
„Analele Universității «Dunărea de Jos» din Galați”, Fascicula XXIV
„Lexic comun / Lexic specializat”, An I, Nr. 1, 2008, p. 31-44,
(Actele conferinței internaționale *Lexic comun / Lexic specializat*, prima ediție
cu tema *Mișcarea lexicului specializat spre lexicul comun. In honorem Valentin Țurlan*,
Galați, 17-18 septembrie 2008].